

DÖNÜŞ

TEK PERDELİK OYUN

MARIO FRATTI

ÇEVİREN

SELDA ÖNDÜL

KİŞİLER

SYLVIA Nişanlı, 30'larında –ketum, yumuşak sesli; uysal ve nazik

MASO Arkadaş, 30'lu yaşların sonlarında –solgun, hassas; bir şeyden saklanıyormuş izlenimini veriyor; sinirli bir konuşma biçimine sahip –çabuk çabuk konuşuyor

ANNE 50'li yaşların sonlarında; ince, kırılgan; gözleri hüzünlü ama gülüşü bir çocuğunki gibi; hareketleri doğal, çekici ve huzurlu

EŞLİKÇİ MASO ile aynı yaşta ama en azından on yaş yaşlı gösteriyor; olgun, uzun boylu, dürüst ve inançlarına sadık, ketum ve saygı uyandıracak bir biçimde serinkanlı/akılcı/mantıklı

KIZ KARDEŞİN SESİ

(Gerisinde ışıklandırılmış bir hol olan yarı ışıklandırılmış bir oda. Sahnenin sağında bir kapı, yanında küçük ama tipik bir şehir meydanına bakan alçak bir pencere. Pencere pervazında çeşitli çiçekli bitkiler. Eski bir mutfak dolabı göze çarpmakta, üzerinde taze kesme çiçekler bulunan bir masa, oyuncaklar, defterler, sırtlarında ceketler asılı iki sandalye. Nişanlı kız, SYLVIA, sahnenin solunda oturmakta, gelinliğini işlemekte. Birkaç dakika sonra dışarıdan MASO'nun yüzünü görürüz, içeriye bakmaktadır.)

MASO *(tam olarak göremeyerek)* : Sylvia, orada mısın?

SYLVIA : Çiçeklere dikkat et.

MASO : Ne yapıyorsun karanlıkta?

SYLVIA : Nakış işliyorum. Sessiz ol. O yan odada.

MASO : İçeri girebilir miyim?

SYLVIA : Girmesen daha iyi. Bitkileri mahvedeceksin.

MASO : Yalnızca bir dakika için. Sonra gideriz.

SYLVIA : Bugün olmaz. Kimin geri geldiğini biliyorsun.

MASO : Dışarı çıkmak için bir neden daha. Gözyaşları akacak, dramatik sahneler yaşanacak. İzin ver içeri gireyim.

DÖNÜŞ

(SYLVIA hareket etmez.)

Kapıyı açmazsan pencereden girerim

(Bitkilere zarar vermekle tehdit eder.)

(SYLVIA, bitkin ayağa kalkar ve kapıyı açar, MASO odaya girer. Gergindir ve oyun boyunca hiç durmadan sigara içecektir.)

MASO (onu öpmeye çalışarak) : Lütfen, yalnızca küçük bir öpücük ... (SYLVIA ondan kaçmaya çalışır.)
Neyin var senin?

SYLVIA (ondan kaçmaya çalışarak) : Bugün olmaz. Lütfen ısrar etme.

MASO (odaya göz atarak) : Tüm bu çiçekler-bu karanlık... İç karartıcı. (ışıklandırılmış holü işaret ederek) Orada mı? (SYLVIA “evet” anlamında başını sallar.) Işığı açacağım. (Işığı açar ve sabırsızca etrafa bakar. Defterleri karıştırır, oyuncaklara dokunur, ama yüzünde nefret ve tiksinti, duyduğu dehşeti de gizleyemeyerek, gözlerini ceketlerden kaçıır.) Her şeyi ortaya dökmüş ... Yangın yerine dönmüş burası. Sen ne yapıyorsun?

SYLVIA : Görmüyor musun?

MASO : Gelinliğin mi?

SYLVIA : Evet.

MASO : O-eskisi mi?

- SYLVIA : Onarıyorum. Atamadım.
- MASO *(gergin dolaşarak)* : ... o deli kadın hep ayak altında ... *(Durur, yardım istercesine bakar, yalvarır.)*
Buradan gitmeliyiz.
- SYLVIA : Bugün olmaz.
- MASO : Onu¹ mu bekliyorsun burada?
- SYLVIA : Evet. Senin de gitmen gerekiyor. Bu onu² memnun eder *(Başıyla holü işaret eder.)*
- MASO : Hayır, yalnız başıma değil! Birlikte gidelim. Sana yalvarıyorum ... *(Bir öpücük çalmayı başarır.)*
- SYLVIA : Lütfen, Maso... O³ orada. Bizi her zaman nasıl gözlediğini biliyorsun. Bizi görmezden geliyor-muş gibi yaptığında bile.
- MASO *(gergin, sinirli)* : Biliyorum. O bakış beni de korkutuyor.
- SYLVIA : Başından geçenleri, şimdi olanları unutma. Bugün mesela. Şafakta kalktı. Her şeyi kendi başına düzenledi -çiçekleri, oyuncakları, giysileri. Hatta onun ilkokuldan kalma defterlerini çıkardı-nerede bulduğunu Tanrı bilir. Her şey mükemmel durumda -takım elbisesi bile. Bak göreceksin -en iyi Pazar giysisini giymiş olacak... Beni de korkutuyor ... Ve bana hiç durmadan sorduğu sorular...

¹ Erkek anlamında

¹ Kadın anlamında

¹ Kadın anlamında

DÖNÜŞ

MASO *(ellerini onun saçlarında dolaştırarak)* : Onun ne-
ler sorduğunu bana söyleme. Bu seni çıldırtabilir.
...-“Dişlerini fırçaladı mı?” - “Güldü mü?” - “Ağ-
ladı mı?” - “Benim hakkımda konuştu mu?” Her
fırsatı değerlendiriyor! Biz buradan gitmezsek
senin canına okuyacak.

SYLVIA : Bugün “onu görecek”. İkna olacak. Şimdi bize
ihtiyacı var. Onu terk edersek, bu onu öldürür.

MASO : Bizim hakkımızda sorular soruyor mu?

SYLVIA : Hiç sormadı.

MASO : Bildiğime eminim.

SYLVIA : Ben o kadar emin değilim. Bilerek görmezden
geliyor. Bir kelime bile etmedi, hiç suçlamadı.

MASO : Buluştuğumuzdan şüphelenmiyor mu?

SYLVIA : Hiç sormuyor. Bir iki kez söylemek için laf açtım
ama dinlemeyi reddetti. Her zaman öyle kendi
düşüncelerinde kaybolmuş bir halde ki...

MASO : Bakışları öyle eleştirel, öyle soğuk ki... *(derin
acı içinde)* Bu karabasandan kurtulmak için her
şeyimi verirdim. Ona gerçeği söylemeliyiz.

SYLVIA : Bugün bir fırsat yakalayabiliriz. “Dönüş” ten
sonra.

MASO : Sakın unutma. Gençleşmiyoruz. Hayatlarımızı mahvetmesine izin veremeyiz...

(ANNE sahne gerisindeki holde sessizce belirir. Siyah giymemektedir; trajedi yüzünün incelikli tatlılığını değiştirmemiştir.)

ANNE *(MASO'ya)* : Geldiğin için sağ ol. İstasyonda kim var?

MASO *(rahatsız)* : Arkadaşlar, pankart taşıyanlar ...

ANNE : Kaç kişi pankart taşıyor?

MASO *(utanmış)* : ... iki.

ANNE : Kaç arkadaş gelmiş?

MASO : Daha fazla ... Hepsi siyasi kolluk takmış ... Belediye Başkanı bile orada. Ve gazete satan çocuk.

(ANNE gururlanmıştır. Gözleri mutlu bir çocuk gibi pırl pırl parlar.)

MASO : “Dönüş” başlığı kırmızıyla yazılmış. Herkes gazete alıyor.

ANNE *(gurur ve doyumla)* : Herkes onu seviyor ... Herkes onu sahiplenmek isteyecek... *(acıllı)* Onun için savaşacak ...

DÖNÜŞ

MASO : Doğru. Rahip bile orada. Ve avukat Lorenzo.

ANNE : Kaç -dersin?

MASO : Kaç ne?

ANNE : Arkadaş.

MASO (*çok olmadığı için utanmış*) : ... 10 kadar.
(*ANNE'nin hayal kırıklığına uğradığını görerek*)
Kötü bir saat. İnsanlar işlerinde ...

ANNE : Ne zaman varırlar? (*Pencereye doğru yönelir.*)

MASO (*saatine bakarak*) : Artık her an gelebilirler. Gidip onları karşılayayım mı?

ANNE (*keskin*) : Hayır! (*daha yumuşak*) Burada kal. Eş-yalarını gördün mü? (*İşaret eder.*) Bu onun en sevdiği ceketini ... (*Sevgiyle okşar.*) ... Orduya katılmadan önce aldığı son eş... av çizmeleri ... (*Eğilir, yerden alır.*) Sana hiç çıktığı avlardan söz etti mi?

MASO (*utanarak*) : Hayır, etmedi... Onca derdimiz arasında ... Avdan hiç söz etmedi...

ANNE : Bu onun ilk piposu. On sekizinde çoktan pipo içmeye başlamıştı... Bana göstermeye cesaret edememişti... Öbürlerini daha sonra ben buldum. Kampta pipo içer miydi?

MASO *(temkinli)* : Kendisi bir tane yapmıştı ama kullanamadı. İyi olmamış. Size söylemişim. Bir sigara ya da bir yaprak tütün için sahip olduğumuz altınları, ne olursa olsun değiş tokuş etmeye hazırдық. Ben onlara saatimi verdim ... Onun nesi olduğunu hatırlamıyorum. Üzerinde altın olduğunu sanmıyorum.

ANNE : “Duman ve yemek birlikte” -demiştin. “Isınmak için.” (SYLVIA’yı işaret ederek) Sylvia geçen gün sordu bana. Ne demek istediğini anlamamış. Açıkla ona ...

MASO *(istemeyerek)* : Bir ağız dolu dumanla bir lokma kara ekmeği ağızımıza atardık... Çiğnemedem tutardık ağızımızda –mümkün olduğunca uzun- eriyene kadar. Midelerimizi sıcak tutmak için.

SYLVIA : Bizim kara ekmeğe benziyor muydu?

MASO : Sizinki onun yanında bembeyaz kalır.

ANNE : Bunlar onun defterleri... *(Eline alır, sayfaları çevirir.)* Yaptığı ilk resimler –bir gemi, fare, elma... Kamptaki çocukları fark ettin mi? Onlarla hiç konuşur muydu?

MASO : Çocukları çok görmezdik. Nadiren konuşurdu. Gücünü harcamamak için. Onlara bakmazdı. Çok acı veriyordu. Acı çekmemek için, onları görmezden gelmeye çalışırdı.

SYLVIA *(elindeki işten başını kaldırarak)* : Çocuklar annelerinden, babalarından ayrı mıydı?

DÖNÜŞ

MASO : Gördüklerimin içinde en küçüğü yirmi altı haftalıktı.⁴ Hamile kadınlar hemen gaz odalarına götürülüyordu.

SYLVIA : Çocuklar annelerinden, babalarından ayrı mıydı?

MASO : Evet. Yalnızca bizim blokta dört bin çocuk vardı. Çalışmıyorlardı. Sonunda “özel muamele” görüyorlardı.

(İki kadın daha fazla ayrıntı vermesi için beklerler.)

ANNE : Anlat Sylvia'ya.

MASO *(gergin)* : Bir kabus ... Büyükler çocuklarına mücevher, yüzük, altın olarak neleri varsa verirlerdi. “Özel muamele” zamanı geldiğinde ... küçük bir kızı hatırlıyorum—iskeletini gözyaşı ve kan örtüyordu-... Küpesini çalmak için aceleyle-Naziler kulağını kopardılar. Kanıyordu, adeta ... *(Sözcük bulamaz.)*

ANNE *(etkilenmiş)* Enrico bunu gördü mü? Ne yaptı?

MASO Görmedi. O başka bir bloktaydı...

ANNE *(SYLVIA'ya dönerek)* Çocuklar hakkında seninle konuşmuş olmalı ...

SYLVIA *(işine eğilmiş, gözleri yaşlı)* : Evet.

⁴ Bkz The Tragedy of Deportation, Testimonies of the Survivors (Paris: Hachette), s.: 231 (y.n.)

ANNE : Ne söyledi? Çok çocuk sahibi olmak istiyor muydu?

SYLVIA : En azından iki ya da üç. Beni kızdırırdı...

ANNE (*katılımcı, meraklı*) : Neden?

SYLVIA : Benim ailemde yalnızca kızlar var.

ANNE : Bu doğru. Şimdi hatırlıyorum. O hep oğulları olsun isterdi. Ne diyordu sana? Gelecekleri için planlar yapar mıydı?

SYLVIA (*rahatsız*) : Tam olarak değil... Yalnızca eğitimleri üzerine. Onların iyi öğrenciler olmasını istiyordu.

MASO : Ama bir toplama kampına yollandığında yalnızca bir zanaatı olanın hayatta kalma ümidi oluyor.

(*İki kadın ona merakla bakarlar.*)

Daha uzun zaman karşı koyabiliyorlar. Sırtları güçlü olanlar, ağır işe alışık olanlar; duvarcılar, yol kazıcılar, güçlü ellere sahip köylüler. Ya da belli bir zanaata sahip olanlar –tamirciler ya da terziler. Ben oğlumun terzi olmasını istiyorum. Hepsi hayatta kaldı ... hemen hemen hepsi.

ANNE (*ciddi, uzman bir tavırla*) : Artık savaş olmayacak! Toplama kampı olmayacak!

DÖNÜŞ

MASO *(özür diler gibi)* : Öyle demek istemedim. Sanmayın ki ben... *(Geleceklerini canlandırmak ister gibi SYLVIA'ya işaret eder.)* Sylvia da oğlunun bir zanaat sahibi olmasını istiyor. Ona bir meslek öğreteceğiz ne olur olmaz ... *(Bir duraklama. ANNE yüzünü pencereye döner, onu dinlemez. MASO devam eder.)* Sylvia oğlumuzun ...

ANNE : Şışşışşı! *(Pencereye işaret eder.)* Geliyor.

(Dinlerler. Dışarıdan bir ses gelmez.)

MASO : Onu karşılamaya gideceğim.

ANNE *(kesin)* : Hayır! Evde bekleyeceğiz, hepimiz.

(Beden hareketi MASO'yu da kattığını işaret etmektedir.)

MASO *(çekingen)* Burada duracaklarından şüpheliyim... *(Pencereyi işaret eder.)* Yalnızca kiliseye giderken buradan geçecekler...

(Meydandan ayak sesleri gelir –Sahnenin solundan. Ölüm çanları çalmaktadır. SYLVIA MASO'nun yanına gider ve elini tutar. Pencereden dışarıya bakmakta olan ANNE'nin ardında birlikte ayakta dururlar. ANNE saygılı bir ciddiyet içindedir ve etkilenmiştir.)

ANNE *(derin bir acı duyarak)* Ne kadar küçük – o kutu! Evladım! Benim biçare evladım!

(Sahnenin sağından çıkar, oğlunun “dönüş”üne katılmak için: oğlunun küllerini taşıyan küçük kutuyu karşılamak için.)

SYLVIA *(bir sessizlikten sonra, MASO'ya dayanarak)*
: Neden bu kadar küçük?

MASO : Yalnızca kül... Üstelik onun da değil.

SYLVIA : Nereden biliyorsun?

MASO : Binlercesi... bir arada.

SYLVIA : İnanması güç... Öyle genç, öyle hayat dolu...
Bu korkunç, Maso ...

MASO *(neredeyse kendi kendine)* : O küçük kutu onun için gerçek bir şok oldu! Tepkisinin daha kötü olmasından korktum... Sanki hala yaşıyormuş gibi konuşuyordu... Maaşını bile reddetti.

SYLVIA : Ama madalyayı reddetmedi ve madalya ile verilen parayı.

MASO *(ironik)* : Ne kadar da yüce gönüllüler! Yılda beş bin lire!

SYLVIA : Hayatta kalmayı başarmış kahramanlar bile aynı parayı alıyor. Madalyanın değeri sembolik... *(Aç gözlülükle odaya göz gezdirir.)* Yeterince parası var... Bu eve sahip ve kendine hiç para harcamıyor... *(MASO'ya bakarak)* Bir gün benim olacağı-

DÖNÜŞ

nı söyledi. “Bizim” demek istiyorum.

MASO *(kızarak)* : Yo hayır! Buradan çıkmalıyız! Gitmeliyiz!

SYLVIA : İzin vermez.

MASO *(şiddetle karşı çıkarak)* : O kim oluyor? Kendini ne sanıyor?

SYLVIA *(yavaşça)* : Benim... olan adamın annesi...

MASO : Nişanlın! Bu eski bir hikaye, geçmişte kaldı! Senin annen değil. Beklemen için seni zorlayamaz, burada ölmen için!

SYLVIA *(ona bakarak)* : Sen de ondan korkuyorsun... *(MASO'nun ifadesindeki ironiyi fark ederek)* ... yazık. Hala yaşıyormuş gibi yaptığında, geri döneceğine inanıyormuş gibi yaptığında ona hiç karşı çıkmadın...

MASO *(kararlı)* : Ama şimdi çıkacağım. Açık açık konuşacağım. O gerçekten öldü. *(giysileri işaret ederek)* Bu maskeli balo yetti artık. Şimdi hemen gidiyorum ona söylemeye... *(gücünü azalarak)* ... yakında. Böylelikle, bir daha dönmemesine burayı terk edebilirsiniz!

SYLVIA : Ben şimdi ona gidiyorum. Beni bekliyor.

(EŞLİKÇİ sessizce girer, uyarmadan. Yüzü net olarak seçilmemektedir. Kolaylıkla ölü oğul sanılabilir. Gizemli görünümü korkutucudur. Bir an sonra, yabancı, görülebilecek gibi öne doğru bir adım atar. SYLVIA ve MASO onun ENRICO olmadığını anlarlar.)

EŞLİKÇİ (SYLVIA'nın güvenini kazanmak için) : Siz Sylvia olmalısınız... Galiba... (Elini uzatır.)

SYLVIA (kuşkuyla elini uzatarak) : Evet, ben Sylvia'yım. Ya siz?

EŞLİKÇİ (duymazlıktan gelerek) : Beyefendi kim? (MASO'yu başıyla selamlar. Neyi ne kadar söyleyebileceğini, ne denli açık konuşabileceğini tartmaktadır.)

SYLVIA : Nişanlım.

(Bir anlık şaşkınlıktan sonra, iki erkek el sıkışırlar.)

EŞLİKÇİ : Memnun oldum.

MASO : Memnun oldum.

EŞLİKÇİ (tereddütle) : Açık konuşabilir miyim bilmiyorum... (Devam etmeye karar verir.) Anlıyorsunuz... Onun adına buradayım.

MASO (şaşırmış, korkmuş) : Kimin adına?

DÖNÜŞ

EŞLİKÇİ : Onun. Ona trende eşlik ettim. (*gergin bir duraklama*)

SYLVIA : Yani – onu tanıyor musunuz?

(EŞLİKÇİ sessizdir. MASO'nun varlığının açıkça konuşmasını engellediğini hissetmektedir.)

SYLVIA (*onun asıl söylemek istediklerini söyleyemediğini fark ederek*) : Konuşabilirsiniz. Arkadaştılar. Maso her şeyi biliyor.

EŞLİKÇİ (*daha rahat*) : Oturabilir miyim?

SYLVIA : Elbette! (*yabancı oturduğunda*) Onu tanıdığınızı söylediniz, değil mi?

EŞLİKÇİ : Aynı kampaydık.

(SYLVIA MASO'ya bakar; bir tür teyit beklemektedir. MASO yabancıнын devam etmesini istediğini beden hareketi ile imler.)

SYLVIA : Hangi yıldır?

EŞLİKÇİ (*onun anlaşılır şüpheliği üzerine gülümseyerek*) : Şubat 1944'te gelmişti.

(SYLVIA yine MASO'ya bakar. Tarih doğrudur. MASO'dan yabancıya kendisinin de aynı kampa olduğunu söylemesini beklemektedir. Ama

MASO reddeder. Önce durumu anlamak istemektedir.)

SYLVIA (EŞLİKÇİ'yi konuşması için cesaretlendirmek için) : Neden öyle dediniz: -“Onun adına” diye?

EŞLİKÇİ : Bir bakıma. Onu iyi tanıyordum. Ona yardım bile ettim.

(SYLVIA ve MASO isimlendiremedikleri bir şantajla karşı karşıya kaldıklarından korkarak gerginleşirler.)

(güvensizliklerini fark ederek) Benim hakkımda bir şey yazamazdı çünkü biz hiç karşılaşmadık... (İşleri daha da kötüleştirdiğini hisseder.)

MASO (sabırsız, şüpheli) : Devam edin.

EŞLİKÇİ (içtenlikle) : Özel bir Komitenin üyesiydim. Bir “lagerschreiber”dim. Bir tür “katip”. İşimiz mümkün olduğu kadar çok sayıda mahkumu kaçırmaktı, özellikle siyasi olanları... “kızıl üçgen” denilenleri. (SYLVIA'ya) Sizin... (Duraklar.)

MASO (atlar) : Nişanlımız.

EŞLİKÇİ (yardım edildiği için minnettar, daha rahatlamış) : Teşekkür ederim. (SYLVIA'ya) Siyasi bir partinin üyesiydi.

SYLVIA : Biliyorum.

DÖNÜŞ

EŞLİKÇİ : Elbette antifaşist bir parti. En çok ceza alanlar onlardı. Özel deneyler için seçilenler: yapay döllenme, soğuk suya girme, damara benzin enjekte etme ... Çift “n” ile işaretlenirlerdi –“Nact und Nebel” –“Gece ve Sis”. Ki bi üç ay içinde ortadan kaldırılma anlamına geliyordu. Biz onlara yardım etmek için elimizden geleni yaptık.

SYLVIA : “Biz” kim?

EŞLİKÇİ : Biz “Schreibstube”de çalışırdık –ölüm kayıtlarını tutan büroda. Aramızda yabancı dil bilenler vardı. Mühendisler, hukukçular, müzisyenler. Direnişin çekirdeğini oluşturanlar bizlerdik, en tehlikedekileri kurtarmaya karar vermiş olanlar; siyasileri –doğru zamanda ihtiyaç duyulanları, kendini davaya adanmış olanları...

SYLVIA : Pekiyi ya Enrico?

EŞLİKÇİ : O ilk kez Dr. Mengele tarafından seçilmişti –Nazilerin en vahşi, en tehlikeli, en korkutucu olanı. Bu 1944 Nisan’ındaydı. Onu kurtardık. Sonra Haziran’da yine, bu kez onu revirde sakladık. Ama Kurtuluş’u görecek kadar yaşamadı.

SYLVIA : Nasıl öldü?

EŞLİKÇİ : “SonderBehandlung”. –“Özel muamele”. Gaz odası... Dört bin çingene ve engelliyle birlikte... Ağustos’ta.

SYLVIA (*dehşet içinde*) : Bu küllerin... ona ait olmadığı doğru o halde?

- EŞLİKÇİ (ona bakmaksızın) : Mümkün. Kim bilebilir ki?
- SYLVIA (suçlayıcı) : O halde onun için siz ne yaptınız? Hanginiz onun için bir şey yaptınız? (MASO'ya doğru dönmüştür, suçladıklarına onu da katmaktadır.)
- EŞLİKÇİ (özür dileyici, kafası karışmış) : İtiraf etmeliyim ki çok az şey. Nasıl bir cehennem olduğunu bilemezsiniz, tasavvur etmenize imkan yok. Elimizden geldiğinde en zayıfı ağır işlerden kurtarırdık. “Schonung” için vize –zorunlu istirahat- kurtuluş olarak düşünülürdü bir çok ...
- SYLVIA (acı bir suçlama ile) : Ama siz, nasıl oldu da siz o büroda kalma ve oradan sağ çıkma imtiyazına sahip oldunuz?
- EŞLİKÇİ (saygılı) : Şanslı olduğumun farkındayım. Ben çevirmendim. Biraz Almanca, biraz Fransızca biliyordum... tiyatro seven bir subaya Moliere'den çeviri yaptım, hatta onun için çingenelerden bir orkestra bile kurdum. Ben müzisyenim. (sıkıntıyla ellerini ovuşturarak) Bizim için de kolay değildi... (geçmiş derin bir acı ile anımsayarak) Sabahları saat altıda işe giden mahkumlar için müzik yapmak üzere kapıda olmamız emri verilmişti... Mahkumlar başları dik uygun adım yürümek zorundaydılar. Grotesk bir tören kıtası. Millerce yürümek zorundaydılar... Biz “büro”daydık –çürümeye yüz tutmuş üst üste atılmış ceset yığınının çıkan ayak kabı, gözlük ve alyansların envanterini tutarak. Almanlar şaşmaz titizlikleriyle ünlüdürler. ... Ayrıca dövme yapıyorduk. Farklı numara vererek Enrico'yu iki kez kurtardık. İki yüz binin üzerine çıkmamız yasaktı. Siyasi bir mahkum ölüm cezası listesinde yer aldığında

DÖNÜŞ

revirde birinin ölmesini beklerdik böylece onun yerine cesedi yollayabilelim diye.

SYLVIA *(saygılı, haksız suçlamasından pişmanlık duyarak)* : Sağolun ...

EŞLİKÇİ : Enrico kendisini ele veren bir şeye sahipti, zavallı çocuk (SYLVIA ve MASO *endişe içinde beklerler; bir sessizlik*) Bu onun suçu değildi tabii ... (SYLVIA'ya *bakarak*) Üç altın dişi vardı.

SYLVIA : Evet, bu doğru. (*merakla*) Ama ne fark eder ki?

EŞLİKÇİ : Altın dişi olan kimse kurtulamazdı. 1944 Kasım'ına gelindiğinde on yedi ton altın toplanmıştı.⁵

SYLVIA (*dehşet içinde*) : Ne kadar canice!

EŞLİKÇİ : Korkunç bir yangın yeri gibiydi. Üç buçuk milyon insan orada öldürüldü.

MASO : İki buçuk.

EŞLİKÇİ (*bu düzeltme karşısında şaşırmış; yavaşça*) : Bu Nazi kumandanının kendisini korumak için söylediğidir: --“YALNIZCA iki buçuk milyon ...” Tam sayı asla bilinemeyecek... Onların ölümünü gördüm --yığınlarcasının. Sanki hiç sonu gelmeyecekti... 1943'ün başında zorla Bunker ikizlerinin

⁵ Bkz. Tragedy of the Deportation, S.: 442. --“kurbanlarından - krematoryumların faaliyete geçmesinden 1944 Kasım'ında kapatılmasına kadar geçen zaman içinde- 17 ton değerli altın madeni toplanmıştır.”

yapımında çalıştım: iki ve üç numaralı krematoryumların. Polonya'dan sekiz bin Yahudi'nin yakıldığı yer olarak ilan edildi. Kırk altı fırın günde yirmi beş bin insanı ortadan kaldırılabiliyordu.

MASO *(EŞLİKÇİ'yi bir kez daha düzelterek)* : Günde yirmi bin –o blokta.

(EŞLİKÇİ ona kuşkuyla bakar, bu kadar ayrıntıyı nereden bildiğini düşünerek.)

EŞLİKÇİ : Nereden biliyorsunuz?

SYLVIA *(en sonunda araya girerek)* : Oradaydı.

EŞLİKÇİ : Auschwitz-Birkenau'da mı?

MASO : Evet, Auschwitz-Birkenau'daydım. Çingene orkestrasının düzenlenmesini isteyen Yüzbaşı Broad'du.

EŞLİKÇİ : Broad, evet... *(hem çekingen hem şüpheci)* Niye daha önce söylemedin orada olduğunu?

MASO : Dinlemeyi severim. O kabusu tekrar yaşıyordum...

EŞLİKÇİ : Seni nerede yakaladılar?

MASO *(doğrudan cevaplar vermekten kaçınarak)* : Bir süre için D.A.W. Siemens için çalıştım, sonra

DÖNÜŞ

Buna'da I.G. Farben için. Bir gün yanlışlıkla biraz boya döktüm. Her zaman yaptıkları ithamda bulundular: sabotaj!

EŞLİKÇİ : Kamptaki işin neydi?

MASO : Krematoryumlarda "Sonderkommando"ydum. Mohl'un emrinde; En tepedeki katilin.

EŞLİKÇİ (*tiksintiyle*) : "Kana Susamış Bebek". Onu hiç görmedim, ama ismi bile herkesi dehşete düşürmeye yeterdi de artardı. Sen herhalde onu görmüş olan ve işlediği suçları bilen üç beş kişiden birisin.

MASO (SYLVIA'ya) : Sarışındı, yakışıklıydı. Bebek gibi bir yüze sahipti. En çok sevdiği iki şey ailesi ve çiçeklerdi.

EŞLİKÇİ : Hangi birimdeydin?

MASO : Berberlerinkinde. Saçları dokunmak üzere atölyelere yolluyorduk.

EŞLİKÇİ (*hatırlamaya çalışarak*) : Süpervizör Klein ile. Onu hala karşımda görebiliyorum. (*Alnına vurur.*) Büyük kolilerde Zyklon B⁶ getirir, araba dolusu saçla geri giderdi.

MASO : Pierre'in koruyucusuydu. Onu tanıır mıydın?

EŞLİKÇİ : Tanırdım.

⁶ Ülkeden ihraç edilmiş olan çalışmayanları öldürmek için kullanılan gaz. Dessau'da imal ediliyordu.

MASO (SYLVIA'ya) : Bu süpervizör Klein Pierre'i kurtarmıştı, Fransız bir çocuk, sırtında açık saçık bir dövmesi olduğu için.

EŞLİKÇİ : Yaşamlarımız pamuk ipliğine bağlıydı. Gözlerinizin rengini severlerse... Yabancı dil biliyorsanız...

MASO : Sende olduğu gibi.

SYLVIA (*dehşete düşmüş*) : Ben şimdi kiliseye gidiyorum. Beni bekliyorlar.

(SYLVIA rahatlamış, çıkar. Bir duraklama olur. İki ERKEK birbirlerine sessizlik içinde bakarlar.)

EŞLİKÇİ : Şanslıymışsın. Sonderkommando'da senin gibi dokuz bin kişi vardı. Eylül'ün 7'sinde iki yüzü gaz odalarına gönderildi. Ekim'in 7'sinde beş yüzü kurşuna dizildi. Geri kalan ise Kasım'ın 27'sinde bilinmeyen bir yere gönderildi.

MASO : Sen gerçekten tüm ayrıntıları biliyorsun –tarihleri bile. Ben de onların arasındaydım. Kaçmayı başardım.

EŞLİKÇİ (*yavaşça*) : Bu tarihler unutulmaz tarihler. Özellikle son aylardı...

(*Birbirlerine dikkatle ve şüpheyle bakarlar.*)

MASO : Ya sen? Sen nasıl kurtuldun?

DÖNÜŞ

EŞLİKÇİ : Kayıtları, fotoğrafları yakmalarına yardım ettim. Sonra K.B.'ye, Hastaneye⁷ gittim. Krematoryumlara öncelik verdiler –tek bir iz bırakmaksızın her şeyi ortadan kaldırmak isteyerek. Bizi öldürmek için zaman kalmadı.

MASO : Kabus dolu saatlerdi. Neredeyse unutmuştum... *(sır verircesine, etrafına bakarak)* Ama benim için bu evde işkence bitmedi.

EŞLİKÇİ *(ona şaşırılmış ve merakla bakarak)* : Ne demek istiyorsun?

MASO : Enrico'yu çocukluğumuzdan tanırdım. Annesi hiç rahat vermiyor bana. Sorular, sorular... İki-mize de, Sylvia ile bana, bitmek bilmez sorularla eziyet ediyor. Hayır, kıskançlıktan değil, hayır! *(açıklamaya çalışarak)* Nişanlanalı çok olmadı, annesi bize cehennem azabı çektiriyor...

EŞLİKÇİ *(anneye hak verircesine)* : O bir anne...

MASO : Sana da aynısını yapacaktır, görürsün. Binlerce soru soracaktır.

EŞLİKÇİ : Ama ben onu şahsen tanımıyorum.

MASO : Yine de soracaktır... Neden buradasın? *(Şüpheyeyle bakar, güvensizliği tazelenmiştir.)*

EŞLİKÇİ : Bunu hep erteledim. Her şey bittiğinde geri döndüm. Yine eskisi gibi arkadaşlarım olduğuna inanamadım, bir yatağım olduğuna, istediğim

⁷ K.B. –Kranken Bau (Pis Revir için kısaltma).

kadar ekmeğin benim olduğuna, sigaraların hepsinin benim olduğuna...

MASO : Son patatesimizi bir sigarayla değiştirdik –yalnızca biraz sonra ölmek için açlıktan. Korkunçtu. Kimse inanmaz böyle bir şeye. *(İzmaritten yeni bir sigara yakar. Çok sinirli/çok gergindir.)*

EŞLİKÇİ : Normale dönmeye henüz cüret edemiyorum. Sabahları uyandığımda –hala daha–yastığı öpüyorum, temiz çarşafı... Ve orada bıraktıklarımızı düşünüyorum... Zavallı Enrico –onu hala zihnimde canlandırabiliyorum–o hüzünlü gözler ... Onunki trajik bir vakaydı. Neredeyse eşsiz...

MASO : Neden?

EŞLİKÇİ : Keşke şu altın dişleri olmasaydı...

MASO *(saygısızca)* : Altın dişi olan birçok kişi vardı.

EŞLİKÇİ : Evet ama...

MASO *(merakla)* : Ne?

EŞLİKÇİ *(yavaşça)* : Ama herkes kimde olduğunu bilmezdi. Kendi dişlerini çekenler bile vardı... Ve kimenin sırdaşı ya da yakın arkadaşı yoktu onu ele verecek...

MASO : Bu doğru.

DÖNÜŞ

EŞLİKÇİ : Kimse kimseye güvenmezdi. Bizim Komitenin varlığından bile haberdar olan birkaç kişiydi. Belki sen bile...

MASO *(doğrulayarak)* : Sonra söylendi bana.

EŞLİKÇİ : Biri ölüm listesinden çıkarıldığında bunun ya ilahi güçler tarafından yapıldığına inanırdı ya da bir mucizenin gerçekleştiğine.

MASO : Hiç kimse sizlerden birinin cesareti olduğuna böyle bir örgütleme... Kimse sır paylaşmaz, kimse düşünce alışverişinde bulunmazdı. Birbirimizle hemen hemen hiç konuşmazdık. Her kelimeye dikkat eder, her iç çekişi biriktirdik...

EŞLİKÇİ : Ve şimdi hayattayız. Adın ne?

MASO : Maso Cimmi. 1923'te doğdum.

EŞLİKÇİ : Ve ben de 1922'de. Çok daha yaşlı görünüyorum.

MASO : Çektiğimiz bunca şeyden sonra...

(Dışarıdan ısrarla seslenen bir KADIN SESİ duyulur.)

KADIN SESİ : Tommi! ... Tommi! ... TOMMI! ...

(EŞLİKÇİ ayağa fırlar. Yüzü kötü bir şeyin beklen-

tisi içindeymişcesine korkunç bir ifade alır. Şaşırılmışlık ile nefret yüzünün çizgilerini değiştirir. Çağrıya cevap vermeye yeltenen MASO bu ani değişim karşısında dehşete düşer; adeta nutku tutulur.)

MASO *(rahatsız, alçak sesle)* : Kız kardeşim.

(EŞLİKÇİ onu boynundan yakalar.)

EŞLİKÇİ : Sen osun! Sen “Çakal Tommi”sin!

K. SESİ *(pencerenin yakınından)* : Tommi! Herkes kilisede bekliyor! Hadi, Tommi!

EŞLİKÇİ : Geleceğini söyle. *(buyurgan)* Cevap ver ona!

MASO *(Kız kardeşine, boğuluyormuş gibi bir sesle)* : Geliyorum... hemen.

(KIZ KARDEŞ gider. EŞLİKÇİ, MASO'yu dizlerinin üzerine çökmeye zorlar, ve ensesinden bastırarak ayağa kalkmasını önler.)

EŞLİKÇİ : Maso, Tommaso, Tommi ... Bu aklıma gelmedi. Sen “Çakal Tommi”sin! *(yavaş yavaş vurgulayarak)* Senin için buradayım! Onun kasabasından biri tarafından ihanete uğradığımızı biliyorduk... *(Kendini ikna etmekte zorlanır.)* Sen “Çakal”sın... *(farkına varırken, öfkeyle)* Ve annesinin ziyaretine geldin... Nişanlısını okşuyorsun...

DÖNÜŞ

MASO *(boğulur gibi)* : Hayır... Hayır... Ben –Ben seni te-
min ederim ki...

EŞLİKÇİ : “Tommi”... Tüm bildiğimiz bu kadardı. Her şeye
inanırdım da onun evinde yaşadığına inanmaz-
dım. Ne çabuk unuttun? Onu öldüren SENDin!

MASO *(kalkmak için mücadele ederek)* : Bu doğru değil,
hayır... Sen de biliyorsun bunun doğru olmadığını... Sen –sen, bunu anlayabilecek tek insan sen-
sin. Nasıl bir şey olduğunu biliyorsun! Cehennem
gibiydi!

EŞLİKÇİ : Senin gibi pis hainler daha da beter hale getirdi-
ler.

MASO : Açıklamama izin ver, yalvarırım...

*(EŞLİKÇİ elini gevşetir, ama MASO'yu dizlerinin
üzerinde kalmaya zorlar.)*

Sen de biliyorsun, ona en son gün ne yaptıklarını
gördün: on beş kırbaç. “Himmelfahrt” bloğun-
daydı⁸ -ki bu kesin ölüm anlamına geliyordu. Hiç
ümit yoktu! Her halükarda onu gaz odasına yol-
layacaklardı. Bedeni –görmüş olmalısın- baştan
ayağa açık yaraydı...

EŞLİKÇİ : Altın dişi olduğunu bilen sendin; ihbar eden
sendin! Aynı kasabadan bir aile dostu...

MASO *(zorlukla)* : Haklısın, ilk giden bendim... Kanaman
olduğunda bir sigaranın nasıl iyi geldiğini bilirsin,

⁸ Himmelfahrt bloğu “Cennete gidecek
olan mahkumlar” anlamına geliyordu.
(y.n.)

yorgunsundur... Enerji nakli gibi olur, sanki bedenlerimiz için güç nakli...

ESKORT : Üç R.6 sigarası için.

MASO : Markasını da biliyorsun. Sen her şeyi biliyorsun. Hatırlıyorum—Kumandanın sigaralarını tabakasından düşürmesini... Bu Enrico için son demektir. Yaşamaya imkan yoktu. Ben onun acısını kısalttım.

EŞLİKÇİ : Ve mükafat olarak da nişanlığını alıyorsun.

MASO (*duymazlıktan gelerek*) : ... Benim durumumda—o sigara beni kurtarırdı... (*geçmişini hatırlamak özü üzer*) Ben konuşmasaydım, bir başkası konuşurdu... Neden bir başkası alsındı o sigaraları? Bir yabancı—onun için hiçbir anlam ifade etmeyen bir başkası?

(EŞLİKÇİ *yüzüne bir tokat atar.*)

Ben—ben yemin ederim... Sadece sen beni anlayabilirsin... Sadece sen! Her zaman yapabileceğimin en iyisini yaptım—hepsi için... Nasıl bir korku ve dehşet içinde olduğumuzu biliyorsun—bizi nasıl aşağıladıklarını biliyorsun, nasıl insanlığımızdan çıkardıklarını... Yine de çabaladım... Gerçekten ... (MASO *cesaretini biraz olsun toplamıştır, ne pahasına olursa olsun kendini savunacaktır.*) Mesela—Yahudiler çocuklarını paltolarının içine sakladıklarında—gaz odalarına giderken paltoları alındığında, onları teselli eden, onlara yardım eden bendim! Evet, ben! Hatta içeri bile girdim onların korkularını, endişelerini azaltmak için—hayatım pahasına! Beni oraya kitleyebilirlerdi, unutup...

DÖNÜŞ

EŞLİKÇİ (MASO'yu tutup kaldırır; ona tiksinti ile ve aşağılayarak bakar.) : Bu evden sonsuza dek geri dönmemek üzere gitmelisin.

MASO (rahatlamış, samimiyetle) : Söz veriyorum! Evet, sonsuza dek!

EŞLİKÇİ : Senin buradaki varlığın bir hakaret. Hemen gitmelisin, yok ol!

MASO (rahatlamış, kulaklarına inanamayarak) : Haklısın! Tabii!

(ANNE sessizce içeri girer, önce farkedilmez. Onu görürler. Anında donakalırlar. Bir sessizlik olur. EŞLİKÇİ utanır, ve ANNE'nin onları bulunduğu durumu, kavgalarını açıklamak için bir yol arar.)

EŞLİKÇİ : Ben...

ANNE (nazik) : Sylvia anlattı bana. Başımızın üstünde yeriniz var. (Bir sessizlik)

EŞLİKÇİ (kafası karışmış, utanmış, MASO'ya işaret ederek) : Biz bir—biz tartışıyorduk. Naziler lehine bir şey söyledi, ikimiz aynı toplama kampındaydık...

ANNE (MASO'ya) : Ben şimdi kiliseye gitmek istiyorum. Bizi bekliyorlar.
(MASO odadan hızla çıkar, gidiyor olmaktan rahatlamıştır. ANNE'nin yüzü şimdi rahatlamıştır, daha yumuşaktır.)
Sylvia hiçbir şey bilmiyor.

(EŞLİKÇİ ona bakar, anlamayarak. Bir açıklama beklemektedir.)

Dışarıdaydım... istemeden kulak misafiri oldum... (Ona anaç bir tavırla bakar, huzurludur; sonra konuşur—açık seçik ve yavaş yavaş-) Hep biliyordum.

EŞLİKÇİ

(çok şaşırılmış) : Hep biliyor muydunuz? Neyi biliyordunuz?

ANNE

(nefret duymadan, kabullenmiş) : Her şeyi ... Enrico'ya ihanet edenin o olduğunu.

(EŞLİKÇİ konuşamaz. Yüzü, bu ailenin trajik dengesini bozduğundan dolayı hem şok hem de pişmanlık ifade etmektedir. ANNE nazik ve yavaş konuşur.)

Ama ona yine de ihtiyacım var. Enrico'nun benimle olmadığı saatleri ve günleri paylaşan yalnızca o ve Sylvia. Enrico hakkında onlardan başka konuşabileceğim kimse yok... Onun hakkında konuştuklarında gözlerinde Enrico'yu görüyorum... Onu yaşıyor görüyorum... Onun yaşadığını hissediyorum... Bu anlar hayatımın en güzel anları... Ona Sylvia'yı bile verebilirim... belki... (yorgunluğunu ifade eden bir hareketle) Ve benim olan bu evi... sonra...

Auschwitz-Birkenau kampı üzerine söylenen her şey tümüyle gerçek olaylara karşılık gelen yeminli ifadelerden alınmıştır. (y.n.)

PERDE

